

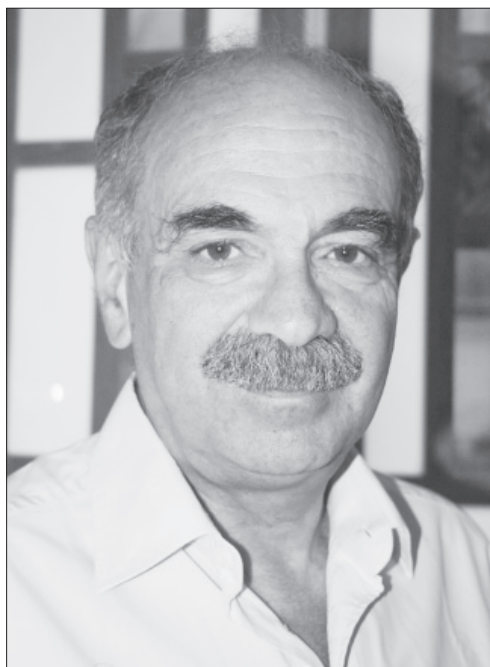
Sociolog se nikdy nemůže nacházet na straně moci*

Rozhovor s Michelelem Wieviorkou

Michel Wieviorka, narozen 23. srpna 1946 v Paříži, je francouzský sociolog. V letech 2006–2010 byl prezidentem Mezinárodní sociologické asociace (ISA). Působí také jako profesor (directeur d'études) na EHESS (Ecole des Hautes Etudes en Sciences sociales). Je považován za nástupce Alaina Touraina – už v roce 1993 stál v čele jím založeného střediska CADIS (Centrum sociologické analýzy a intervence).

Jeho sociologie propojuje individuální subjektivitu a širší jevy, jako je globalizace. Zabývá se mimo jiné tématy rasismu, násilí, terorismu, sociálních hnutí, multikulturalismu. Michela Wieviorku můžeme také označit jako veřejného intelektuála, „animátora“ veřejné debaty, který odmítá archaickou marxistickou ideologii a snaží se propojit boj za rovnost a svobodu odmítnutím homogenizace a propagováním tolerance.

V současné době je ředitelem velké francouzské nadace na podporu humanitních věd FMSH (Fondation de la Maison des Sciences de l'Homme), jejímž cílem je vytvoření vědeckých sítí, hlavně mezinárodních. V rámci FMSH je zakládajícím editorem nově vzniklého časopisu *Socio* a stojí v čele Le Collège d'études mondiales (kolegium globálních studií), kde působí řada významných osobností, jako je Ulrich Beck, Craig Calhoun, Manuel Castells, Nancy Fraser a další. Vedle toho je také členem vědecké rady Evropské rady pro výzkum (ERC).

© Archiv Michela Wieviorky

Prof. Dr. Michel Wieviorka

* Rozhovor byl uskutečněn v rámci výzkumu GA ČR č. 13-29861P.

Jak byste diagnostikoval naši dobu?

Jsem velmi rád, že se zástupce subdisciplíny, která se nazývá historická sociologie, rozhodl udělat se mnou rozhovor a položit mi otázku o stavu světa, protože jsem přesvědčen, že i když jsou sociologický a historický přístup rozdílné, tak by se měly navzájem doplňovat a vést k hlubšímu zamyšlení nad touto otázkou. Historický přístup můžeme definovat buď v kratším, anebo v relativně delším období (jako člověk, který působí v instituci vytvořené Fernandem Braudem, bych spíš použil pojem dlouhého trvání). Nicméně věřím, že nejzajímavější odpověď na Vaši otázku je především odpověď v souvislosti s vývojem, který začíná počátkem 50. nebo 60. let 20. století, tedy v posledním půlstoletí. Toto období totiž představuje významný předěl, kterým svět vstoupil do nové epochy. Pokud bychom chtěli být přesnější, mohli bychom vymezit toto období později, mezi lety 1973 až 1989, přičemž bylo ukončeno oním symbolickým pádem Berlínské zdi. V každém případě tyto roky (70.–80. léta) představovaly období, kdy jsme vstoupili do nové éry. Tato éra, o které ještě později budu hovořit v souvislosti se sociologií, je spojena především s koncem studené války. Je to konec hegemonie okcidentální Evropy a popření její nadvlády v mnoha doménách. Je to přechod od kolonizace k dekolonizaci a od dekolonizace k postkolonizaci, která, věřím, že dnes vstupuje do nového období. Jedná se o globalizaci, o velký počet změn, ze kterých bychom mohli sestavit celý seznam, jenž by vytvořil obraz nového světa. Světa, ve kterém hraje značnou roli internet. Dále se jedná o svět, ve kterém dochází k přetvoření veškerých forem kontestace. Tedy pro shrnutí bych rád řekl, že se nyní nacházíme v období, které již nemá absolutně nic společného s 50., 60. a 70. léty. Toto prostředí bylo ve všech ohledech změněno. A počínaje těmito léty se veškeré procesy, které se udály uvnitř dominujících okcidentálních společností, a i ty, které se udály mimo ně, mají z historického hlediska charakterizovat jako jeden jediný pohyb. Samozřejmě je potřeba přiznat, že existovaly určité rozdíly v tom, jakou formou změny probíhaly, ale tímto pohybem jedním směrem jsem měl na mysli především úpadek či rozpad klasických politických modelů, institucionální přeměny, postupný úpadek dělnického hnutí, vzrůst subjektivity a individualismu.

Tyto změny mají jinde i druhou tvář; dekolonizace byla ze začátku často doprovázena nastolením diktátorských režimů, brutálních a autoritářských. Ale v další fázi, tak jako v takzvaných západních zemích, se lidé zajímají o šíření demokracie. Vzrůstá subjektivita, individualismus a kritika kapitalismu je již podobná kritice západní – kapitalismus se stal finančním, je odtržen od produkce. A tím, že se můžeme pohybovat napříč celou planetou a pozorovat, co se děje ve všech zemích světa, si západní a další země mezi sebou udržují stálý vztah a všechny procesy jsou propojené.

Pokud se na vše díváme z více sociologického pohledu, tak budeme v první řadě znepokojeni, protože sociologie se vytvořila především v souvislosti s koncepcí národních států. Rád používám slova našeho kolegy Ulricha Becka, který

kritizuje metodologický nacionalismus a tvrdí, že musíme přestat vše nahlížet skrz tento národní rámec a mezinárodní vztahy brát jen jako jeho prodloužení. Naprosto s ním souhlasím. Sociologie se vytvořila, abych to shrnul, ze společností procházejících procesem industrializace. Sociologie se odvolává na stát, na národ, a to jen v kontextu některých zemí západní Evropy. Vezměme si například klasickou knihu od Wolfa Lepeniese. Sociologie se vytvořila nejdříve v Německu, Anglii a ve Francii, poté se velmi rychle vyvinula i v USA. Jde ale jen o pár zemí.

Nicméně dnes si můžeme klást otázku, zdali je sociologie stále ještě disciplínou, která se adaptuje na své prostředí: událo se mnoho změn. Jestli chceme rozumět světu, a ne jen pár společnostem a jejich pohledům na zbytek světa – což není to samé, pokud chceme rozumět světům, které přestaly být průmyslové, které dokonce opouští i postindustrializaci (společnosti síťově propojené, ve kterých postmaterialistické hodnoty, jak se často říká, hodnoty symbolické, mají silnou pozici) –, musíme se tedy ptát, zdali je sociologie stále vědou užitečnou a více adaptovanou. Podle mého názoru jde o opravdové téma.

Možná nadešel čas přiznat si, že naše disciplína přesahuje klasickou sociologii. Jedná se teď tedy spíš o disciplínu nazývanou sociální věda? Možná je čas se znovu vracet k otázce, která se řeší už delší dobu, a to například ve Francii mezi Durkheimem a Tardem. Měli bychom použít koncept sociální vědy, anebo sociálních věd? Můžeme se nad těmito otázkami, které jsou zajímavé, zamyslet.

Nicméně se domnívám, že pro obor sociologie zbývá ještě spousta práce, a že má před sebou obrovský volný prostor. A to především ze dvou důvodů. Za prvé, sociologie jakožto věda disponuje dostatečným množstvím zdrojů, které jí umožňují myslet: nástroje a kategorie sloužící k analýze světa, ve kterém žijeme. Za druhé, protože nabízí jak celému světu, tak i jednotlivým společnostem a státům, veřejnosti i médiím analýzy, které jsou serióznější než ty, které nabízel klasický veřejný intelektuál, takový klasický intelektuál sartrovského typu (připomínám slavné přednášky Sartra v Japonsku). Kdo je veřejný intelektuál? Je to někdo, kdo se míchá do toho, do čeho mu nic není. To znamená, že je citlivý na různé křivdy či nespravedlnosti. Ale tento intelektuál, v tomto pojetí, to jest ideolog. Často to je hlídací pes. Pokud jde o přesné znalosti, je často povrchní. Samozřejmě, že tomu tak nemusí být vždy. Například Émile Zola, než napsal *J'accuse*, odvedl obrovský kus práce. Jeho práce měla silnou dokumentární povahu, nejednalo se o dílo, které by vystavěl pouze na svém přesvědčení či víře, nešlo o křik od srdce. Zde můžeme vidět, že intelektuálové byli občas velmi dokumentarističtí. Ovšem ve většině případů se intelektuálové definují, na rozdíl od sociologů, podle svých přesvědčení, sympatií, ideologických představ a nedostatkem konkrétních znalostí, o které by mohli opřít svůj názor a analyzovat ho.

My ostatní sociologové máme to štěstí, když to řeknu s trochou nadsázky, že v naší práci se snoubí jak tyto myšlenky a přesvědčení, tak i výzkumná práce se znalostmi, fakty a analýzou. A když tedy seriózní sociolog vstupuje do veřejné debaty, má výjimečnou legitimitu. Představuje osobu, která si může dovolit říci: odvolávám se na tyto práce, na svůj vlastní výzkum, na práci tohoto kolegy atd.

Což mi přijde úžasné. Takže takto by to mělo být uvedeno na pravou míru. A právě proto se domnívám, že sociologie nabízí obrovský prostor.

Ale vraťme se zpátky ke kategoriím, které potřebujeme pro dnešní analýzu. Jsem šokován, jak je pro nás těžké nabízet nové kategorie. Nevím, jak je to v češtině, ale ve francouzštině se často užívají předpony jako post- anebo neo-, což je dle mého názoru špatně. Nectíme svojí kategorizaci. Existují historické etapy, u kterých vědí právě sociologové lépe než kdokoli jiný, jak najít správná slova. Mám na mysli především léta 1880–1890. Je velmi zajímavé prostudovat si etymologický slovník. V těchto letech se vytvořil velký počet pojmů, které zůstaly právě proto, že to byla vhodná slova pro opis situací, které vskutku fungují stejně. Dovolím si to ukázat na pár francouzských slovech, která do tohoto období spadají. Pojem regionalismus, který je z tohoto období, a laicita svým způsobem také. Slovo intelektuál, i když vzniklo již dříve, bylo zpopularizováno až s Dreyfusem a k jeho rozšíření tedy došlo později. Nebo pojem antisemitismus, který vymyslel a zpopularizoval Wilhelm Mar v roce 1881.

To vše mě přivádí k domněnce, že kategorie sociologických věd je potřeba obnovit. Je potřeba najít pojmy, které by přesněji odpovídaly, a je potřeba nalézt koncept, který bude sedět. Možná, že jsme ve fázi, ve které potřebujeme hledat namátkou. Vstoupili jsme do nové éry a možná je zapotřebí velkou část starých kategorizací opustit. Jsem žákem Alaina Tourrainy a on se domnívá, že je dokonce potřeba opustit myšlenku existence společnosti – což není malá změna. Možná ovšem není potřeba zacházet až tak daleko. V každém případě, sociologie má hrát velmi významnou úlohu. V dnešní společnosti by měla oživit debaty, měla by přinášet reflexivitu kolektivnímu životu, jednoduše by měla školit intelektuály. Ale to však pouze s podmínkou, že udělá svoje *aggiornamento*, což je obrovský plán.

Jakou kategorizaci by si podle Vás měla přisvojit světová sociologie? Není sociologie, myšleno ve světovém měřítku, stále uvězněná v konceptech okcidentální Evropy? A pokud ano, jakým způsobem se z tohoto omezení může vymanit a jakým směrem by se měla ubírat?

Já osobně věřím, že všude po světě se dnes ozývá čím dál více hlasů, které hovoří o tom, že hegemonie západního světa skončila. Čímž ale nechci říci, že tomu tak ve skutečnosti je, a to z mnoha důvodů. Za prvé, pokud se zabýváme lingvistickou stránkou sociologie a porozhlédneme se všude po světě, tak veškeré intelektuální výměny již neprobíhají pouze na národní úrovni, ale na úrovni globální, kde se ve vědních oborech jedná o hegemonii anglického jazyka. Za druhé, což je možná faktor ještě zajímavější, je fakt, že velký počet sociologů, kteří dělají výbornou práci a analyzují společnosti někdy i velmi vzdálené západnímu světu, se snaží používat anglosaské kategorie a chtějí publikovat v odborných amerických a anglických časopisech. Sledují tedy trendy odehrávající se mimo jejich svět, což jsou konkrétně trendy ve světě západním. A za třetí, sociolog, který věří, že může rozvinout řekněme lokální sociologii, která by se vyhraňovala proti

globální sociologii, jde slepou uličkou. Dovolím si to demonstrovat na příkladu. Pokud by se čínská sociologie řídila názorem, že je sama schopná fakticky produkovat znalosti a koncepty a sama analyzovat čínskou společnost, tak by to znamenalo, že opustila univerzalismus uvažování, o kterém je možné diskutovat. A v tomto případě vstupujeme do relativismu. Samozřejmě zde máme pojmy jako harmonie, Konfucius atd. To všechno je velmi pěkné, ale jak mohu já jako Francouz rozumět tomu, co mi říká můj čínský kolega, když mluví o harmonii? Sociologie by se fragmentovala, ztratila by kontakt s tím, co je univerzální. Takže tento způsob není řešením. Dneska ale po celém světě existují sociologie, které mají lokální zakotvení, které si více či méně uchovaly národní anebo lokální specificitu, ať již v podobě nějakých kulturních či filozofických prvků. Ale zároveň se tyto sociologie účastní i světových debat a výměn.

V mnoha společnostech tohoto světa bylo předkoloniální myšlení kolonialismem zmasakrováno. A teď to, co zbylo, slouží často jen k uzavírání se v metodologickém hypernationalismu. V knížce *Penser Global* (Uvažovat globálně) jsem vydal článek indického kolegy Rajeeva Bhargava. Jeho úvahy na toto téma jsou podle mně vševysvětlující. Shrnu-li jeho názor v několika slovech, tak nám říká, že již před kolonizací existovaly v Indii politické a filozofické myšlenky, které byly touto kolonizací zcela zničeny. Ale i když kolonizace již skončila, tak ani určitá část z tohoto procesu destrukce nemůže být vrácena. Avšak dodnes existují sociologové, instituce a sociologické postupy více či méně originální, které stále mají občasnou tendenci se sami pro sebe uzavírat. Naštěstí tomu tak ale není ve všech případech. A tyto země, nazvané jako rozvíjející se země, také částečně rozvíjejí vlastní sociální vědy.

Hovoříte jak o sociologii, tak také o sociálních vědách. Jestliže jsou mezi sebou sociální vědy propojeny, má vůbec význam, aby sociologie jako taková existovala? Není to již jen subdisciplína, která je uměle odtržená od většího celku? A z druhé strany, pokud vytvoříme pluridisciplinární obor, neriskujeme tím narušení kategoriální jednoty, která propojuje uvažování i napříč, univerzálně?

Myslím si, že jakési oborové zakotvení je užitečné, ale moc silné zakotvení vede ke katastrofě. Ukážu vám to na příkladu mladého studenta, který by chtěl pracovat na rozhraní různých oborů, jako je historie, antropologie, sociologie a filozofie. Velmi brzy bude jeho univerzitní kariéra zničena, pokud tedy není opravdu výjimečný. Až se bude ucházet o místo v oboru sociologie, tak bude jeho žádost zamítnuta s tím, že není opravdový sociolog. Když se bude ucházet o místo historika, tak se mu dostane odpovědi, že není ani zcela čistý historik, atd. A tak se tedy domnívám, že univerzitní systémy, i když se v různých zemích liší, jsou ve většině případů organizované až příliš podle jednotlivých disciplín. Ale přiznejme si, že pokud výzkumný pracovník nemá žádné oborové zakotvení, tak mu budou chybět dobré metody a znalost základních pilířů. To by představovalo obrovský a široký záběr. To by bylo vše k prvnímu bodu.

A k druhému bodu. Pluridisciplinarita nemusí nutně znamenat, že vedle sebe postavíme bok po boku sociologa, historika a antropologa. Pro mě pojem pluridisciplinarita představuje schopnost adaptovat se a porozumět různým perspektivám, a to v jednom jediném výzkumu, což je něco úplně jiného. Je to schopnost používat nástroje jedné či druhé disciplíny, ale ve výsledku být schopen skloubit historický úhel pohledu, který nám říká, jak se věci udály v určitém časovém okamžiku, s pohledem sociologa, který existuje především proto, aby osvětlil to, jak se věci mají dnes. Samozřejmě zjednodušuji. Domnívám se, že je velmi důležitá schopnost jedince definovat problém, následně ho analyzovat, přemýšlet o něm a přemýšlet o tom, jakých nástrojů pro jeho vyřešení použít. Nabízejí nám jednotlivé disciplíny tak rozdílné nástroje? Disciplíny mohou být založeny na tradicích, na jejichž základě se jednotlivé nástroje rozvíjely rozlišným způsobem. Pokud jste historik, pak máte nejspíše trochu nedůvěru k orální historii, a pokud jste sociolog, budete zase neustále provádět rozhovory. Pokud jste antropolog nebo etnolog, tak budete sbírat údaje zúčastněným pozorováním, což obvykle historik dělat nemůže. Jsou to trochu triviální příklady, ale je nutné zdůraznit, že se tyto obory také trochu překrývají. Sociologové používají zúčastněné pozorování a antropologé zase mohou zkoumat, co se děje v dnešní západní společnosti. Tak jako můj kolega Marc Augé, antropolog, který byl původně afrikanistou, studuje věci odehrávající se v pařížském metru anebo to, jak lidé používají svá kola, atd. Nic z toho nepředstavuje problém. Jak vidíte, věřím, že je potřeba znát oborové zakotvení, je potřeba znát tradice, metody a nástroje, ale musíme být také schopni vše vhodně propojovat, aby mohlo posléze dojít k nějaké produkci vědění.

Jak byste, jakožto bývalý předseda ISA (International Sociological Association – Mezinárodní sociologická asociace), diagnostikoval současnou světovou sociologii?

Je to obor, který je v pohybu a který se obrovsky rozrostl. Víte, jakožto prezident ISA mohu tuto situaci posoudit hned na základě několika fenoménů. Jedná se jak o vznik institucí, tak také statistických dat, díky nimž můžeme pozorovat nárůst počtu sociologů. V dnešním světě můžeme vidět, jak se věda organizuje i v jiných zemích, jaké instituty a oddělení vznikají. Musím konstatovat, že sociologie prošla opravdu obrovským vývojem a udělala velký pokrok, a to všude po světě. I přesto, že sociologie je z mnoha důvodů – politických či ekonomických – velmi křehkou vědou. Když se dělají škrtky, tak se dotýkají dříve sociologie než medicíny.

Sociologie je na ekonomickou nestabilitu velmi náchylná. A dále také ze zásady, že je to věda, která je ve své podstatě reflexivní, musí být kritická, a tím pádem v diktátorských či autoritářských režimech je pro takovou vědu méně místa. Pro tyto všechny důvody je sociologie vědou křehkou. A ISA si klade jako jeden ze svých předních cílů podpořit tuto disciplínu, podpořit kolegy, kteří se potýkají s problémy, jak ekonomickými, tak politickými.

Když necháme stranou zmíněné problémy, domnívám se, že jde o obor, který se rozmáhá po světě, který je v neustálém rozvoji, a který je schopný udělat

obrovský skok, aby vstoupil do nové éry, jak intelektuální, tak vědní. Bohužel však mohu zcela upřímně říci, že není v moci ISA přesně vymezit tento zlom či tuto potřebu sociologie překlenout onu povědomou zeď. Je potřeba číst odborné deníky, účastnit se konferencí a kongresů, jednoduše zúčastnit se institucionálního intelektuálního života, což je součástí života asociací. Předseda ISA se tvorby nových konceptuálních směrů nezúčastnil, ale vycítil jsem, že to intelektuálně vřelo.

Zmiňoval jste, že sociologie musí být kritická. Jak byste rozvažoval nad přikláněním se k objektivnosti či angažovanosti?

Sociolog by se měl na sto procent věnovat první možnosti a na sto procent i možnosti druhé. Tak to alespoň vidím já. V každém případě by měl sociolog vykonávat na sto procent nezbytně alespoň první možnost. Sociolog, který neříká pravdu a ani nevyhledává poznání, si nezaslouží být sociologem, to je pro mě zásadní. Neakceptuji myšlenku, že by nějaký sociolog například záměrně ignoroval jakékoli zdroje písemných poznatků, znalostí či jiné dokumenty z důvodu, že by to mohlo uškodit prokazatelnosti jeho teorií.

Sociolog nezastává pozici, která by mu dávala právo schvalovat teorii a veškeré její prameny. Sociolog je tu od toho, aby produkoval znalosti, a to vše vykonával za účelem vyhledávání pravdy. Samozřejmě, v našich oborech to není nikdy perfektní, vždy bude existovat nějaké nemalé procento pravděpodobnosti, že to, co jsme zjistili a co se jeví jako pravda dnes, už nemusí platit zítra. Právě proto si myslím, že akt demonstrace je v sociálních vědách velmi důležitý, to pro mě představuje stoprocentní výkon.

Závazek angažovanosti ve veřejném životě, to už je něco jiného. To, co vám k tomu povím, je můj osobní názor. Radím se do skupiny sociologů, kteří věří, že veškeré znalosti, které sociologové produkují a ovládají, by měli sdělit veřejnosti. Tyto znalosti by měly vstupovat do veřejných debat, ovlivňovat vzdělávání, měly by osvětlovat politická rozhodnutí a měly by být přítomny i v mediálním prostředí. V této otázce (ne ve všech) jsem zcela na straně svého nástupce Michaela Burawoye (zastávce tzv. public sociology). Tuto druhou část nelze nikdy uplatnit bez existence první části, vyhledávání pravdy. Tím pádem se sociolog nikdy nemůže nacházet na straně moci, neboť tam do hry vstupují jiné aspekty, jako jsou intriky a lež.

Často zdůrazňujete nebezpečí, které pro občana představuje stát. Je moderní stát nositelem a zdrojem svobody a demokracie, anebo, jak říkal již Alexis de Tocqueville, v něm existuje riziko ohrožení naší svobody, popřípadě diktatura většiny, ba dokonce i netolerance?

Ano, jak to říkal Churchill ve svém slavném výroku, demokracie je nejhorší způsob vlády, s výjimkou všech ostatních způsobů, které jsme vyzkoušeli. Myslím si, že otázka nemůže být řešena z historického pohledu, z pohledu, který by gene-

ralizoval. Sociolog by podle mého názoru neměl takto smýšlet. Sociolog by měl analyzovat konkrétní zkušenosti za účelem vyhodnocení situace, aby zjistil, kdy se ubírá jakým směrem. A následně by měl stanovit podmínky, kdy se situace ubírá spíše tím jedním směrem, a kdy spíše tím druhým. Nicméně se domnívám, že nemůžeme vytvořit nějakou obecnou teorii vlivu státu. Můžeme vidět stát jako garanta demokracie a svobody myšlení, garanta možnosti vytvořit politické instituce atd. Ale státy mohou být i přesným opakem. Existuje obrovská škála různých možností a nuancí. Je tedy potřeba hovořit o konkrétním státě v daném historickém okamžiku, udělat konkrétní rozbor a až poté si klást tyto otázky.

Globalizace představuje vstup do nové éry, ve které je čím dál tím častějším jevem migrace. Může podle Vašeho názoru existovat multikulturní společnost bez ohrožení sociální soudržnosti?

Před jedním či dvěma stoletími bychom mohli říci, že proces industrializace povede ke konfliktům. A tehdy jsme si kladli otázku, zdali lidstvo může zvládnout problémy tohoto typu. Opravdu jsme se obávali. A můžeme říci, že výsledkem těchto úvah je i vznik sociologie. Dnes se otázka přesunula do jiné sféry a stala se záležitostí spíše kultury a náboženství, což je návrat k velmi starým otázkám. Lidé se obávají, že migrace přináší do společnosti rozbroje a rozdílnosti. Nejdříve bych rád poukázal na to, že onen fenomén migrace nemusí být zdaleka jediným faktorem, který přináší prvek rozdílnosti. Kulturní a náboženské odlišnosti vytváří samotné společnosti, což se děje i mimo proces migrace. Kolikrát jsou migranti zcela svolní zbavit se nějaké větší či menší části svých odlišností.

Zadruhé se domnívám, že výzvou pro dnešní společnost je naučit se zorganizovat kolektivní život, a to v souladu s těmito odlišnostmi. Nejde o to, snažit se o tvorbu jednotného národa, o společnost kulturně homogenní. Přesvědčovat Francouze, že před 2000 lety byli všichni jejich předkové Gallové, je směšné. Cesta nevede skrz unifikaci, ale skrz propojení rozdílů. Správná cesta spočívá v uznání a úctě k rozdílům, zároveň k úctě a k uznání toho, co je univerzální, jako například základní lidská práva a zákon, které jsou stejné pro všechny. Pokud se tak nestane, riskujeme rozštěpení společnosti. Jedná se zde o v první řadě politickou a dále i institucionální souhru.

Myslím si, že v tom všem je sociologovou úlohou vytvářet a osvětlovat jednotlivé diskuze a veřejné debaty. Musím přiznat, že žiji v zemi, kde lidé říkají spoustu hloupostí týkajících se islámu, třeba o zahalených ženách atd. Abych vám ukázal příklad, řeknu vám, jaká by měla být role sociologa v této situaci. Zeptá se vás, zda chcete vědět, kdo je ta žena, co nosí šátek. Zvedne se a půjde s ní udělat rozhovor. Pak může vysvětlit, co objevil ve svých rozhovorech.

Myslím si a jsem přesvědčen, že nám nezbyvá nic jiného než přiznat, že společnosti rozdíly přijímají i produkují. A bude jich stále více. Někteří je chtějí namíchat (ať žije míšení kultur) atd. To vše je analogické tématu, které jsme již probírali společně s tématem pluridisciplinarity. Musíme lavírovat, abychom

mohli a zároveň měli možnost uznávat tyto odlišnosti a současně udrželi demokratické společnosti, ve kterých jsou občanská práva základním stavebním kamenem práva samotného.

Je žádoucí a vůbec možné v takovéto rozdělené společnosti vytvořit kolektivní paměť?

Za posledních 40 až 50 let se kolektivní paměť vrátila do sociologických reflexí. Je to klasická tematika, např. u Halbwachse, pak se však tato tematika na delší dobu vytratila a dnes se opět vrací.

Otázka paměti se vrací a soupeří s historií. Otázka, která se nám zde tedy nabízí, je, zdali má kolektivní paměť vztah k historii, a pokud ano, tak jaký. Na toto téma bychom mohli vést velmi zajímavou debatu. Domnívám se, že kolektivní paměť je v některých případech palivem oboru historie. V jiných ji to zase paralyzuje. V podstatě mluvíme-li o kolektivní paměti, je to pojem, který je nutné upřesnit. Mluvíme zde o národním společenství, kolektivní paměti jedné určité skupiny či paměti více skupin? Je tedy vždy potřeba si tyto otázky pokládat. Myslím, že kolektivní paměť může být obzvlášť zajímavá právě tehdy, pokud se bude skládat z dimenzí uznávajících odlišnosti jedné skupiny. Například ve Francii kolektivní paměť francouzských Židů rozpoutala obrovskou veřejnou debatu. Na jedné straně zde tedy máme požadavek na uznání těchto rozdílností, které se nás mohou citově hluboce dotýkat. Na straně druhé, aby byla kolektivní paměť užitečná a funkční, je potřeba, aby se opírala o univerzální přístup: o vědomosti, o rozum, o všeobecné hodnoty, aby byla schopná předložení racionálních důkazů a argumentace. Kolektivní paměť určitých skupin může být užitečná, pokud skloubí tyto dva faktory: žádost o rozumný přístup a žádost o uznání rozdílností. To je velmi důležité.

Myslíte si, že je možné a žádoucí vytvořit evropskou kolektivní paměť?

Evropa, to je drama. V této souvislosti bych radši mluvil o evropské konstrukci či o Evropské unii. Jako celek se původně sjednotila za účelem zajištění míru. Evropský projekt je nositelem hodnot a etiky. A proto bylo první velkou realizací společné Evropy Společenství uhlí a oceli, které sloužilo ke kontrole produkce těchto dvou materiálů, které náleží do samého srdce válečného zbrojení. Kořeny Evropského společenství jsou hluboce etické a morální.

Poté, jak všichni víme, se Evropská unie vyvíjela a nyní se dá zjednodušeně říci, že je Evropa hlavně ekonomickou konstrukcí, která funguje špatně. Opírá se o politickou konstrukci, která je většinou členských zemí opovrhována a nazírána jako technokratická a odlehlá, a to vše bez společných kulturních a historických základů. To je to, v čem vidím největší drama. Pokud jste Čech nebo Francouz, můžete říct, jste občan národa, který má svůj jazyk, historii, hudbu, literaturu atd., a můžete říct, že svoji kolektivní identitu opíráte o společnou kulturu a historii.

Pokud jste Evropan, jako společný základ není moc co zdůrazňovat: můžete třeba mluvit o Karlovi Velikém a můžete mluvit o pár spisovatelích, kteří byli u zrodu Evropského povědomí. Evropa tak není založena na „nadstavbě“ – pokud si můžu dovolit takové srovnání (*smích*). „Základna“ je nahoře, „nadstavba“ je dole, není to jen kulturní základ. Evropský projekt je z tohoto důvodu v nesnázích, a nadstavba je tedy slabá i před nacionalisty, kteří Evropě mnohé vyčítají: ekonomie funguje špatně, my máme historicko-kulturní základ, který vám chybí, jste technokratičtí atd. Výzva pro novou Evropu podle mě tedy spočívá ve vyřešení tohoto problému.

Je tedy podle Vás klíčem k úspěchu vytvoření evropského nacionalismu?

Spíše bych to nazval kolektivním evropským povědomím. Nacionalismus má špatné konotace. Nejlépe evropské národní povědomí. Ti, co se o to snažili, udělali podle mě zásadní chybu. Začali tvrdit, že to povědomí již existuje a že je to křesťanství. To je naprostá katastrofa, protože nikdo nikdy třeba konkrétně mě nepřesvědčí, že jsem křesťan a že jsem nositelem křesťanských hodnot. To je pro mě prostě nepřijatelné. A myslím si, že stejně jako jsem na tom já, na tom je i bezmála polovina evropských občanů. Takhle to nemůže fungovat. Když ale uvedeme hudbu, spisovatele a tak dále, to bych akceptovat mohl, to už není to samé.

Na začátku naší dnešní diskuze jste začal mluvit o velkém vlivu technologie, konkrétně o vlivu internetu na transformaci světa. Mohl byste toto téma trochu rozvést?

Myslím, že jsme si ještě neuvědomili dosah transformace spojené s internetem. Nepodporuji teze technologického determinismu. Mně jde o to, že s internetem, jakožto s novou technologií, jsme vstoupili do epochy, ve které se možnosti světové komunikace staly nesrovnatelné s minulostí. Velký počet myslitelů říká, že jsme vstoupili do antropologické revoluce srovnatelné se vznikem písma anebo později tisku. Jsem přesvědčen, že jsme vkročili do etapy, která bude mít obrovský dopad na společenské vědy. Společenské vědy začínají používat nové možnosti, digitalizují zdroje, výzkumníci v sociálních vědách pracují jinak, právě díky internetu. Když dnes napíšu článek, mohu ho hned vložit na internet a následně vést diskusi s kolegy anebo ji vést s ostatními lidmi po celém světě. Což vede k novému druhu komplikací. Kdo bude autorem tímto způsobem tisíckrát změněného článku atd. Pokud chci napsat tezi o určitém fenoménu, tak půjdu hledat informace třeba na *YouTube*, což je nový zdroj informací díky lidem, kteří je tam vkládají. Je to obrovský nový prostor k prozkoumávání.

Svět sám o sobě se neustále transformuje a pro společenské vědy to představuje obrovskou výzvu – v tomto novém univerzu a s ním.. Kdybych se měl vrátit k obrazu antropologického předělu, tak bych řekl následující. Jeden velmi známý antropolog Benedict Anderson, který se domnívá, že pokud chceme poro-

zumět tomu, jak se vytvořily moderní národy, a to zejména v Asii, tak je potřeba se podívat na tisk. Národy jsou imaginární společenství, která mohou existovat a vytvářet se pouze skrze tisk. Já to osobně neznám, ale takto se vytváří komunita. A dnešní společenství již nejsou ani tak národní, jak říká například Manuel Castells, ale tato imaginární společenství jsou planetární. Můžete být například Ind, kterého internet propojuje s celým univerzem indické společnosti, a přitom můžete bydlet permanentně například v Paříži u Východního nádraží.

Tyto všechny technologické transformace sociální vědce vzrušují. Ale na druhé straně globalizace přináší strach z nových proků, jakými je například terorismus – další z Vaší odbornosti. Jaká evoluce dala vzniknout tomuto fenoménu – terorismu?

Zde je potřeba upřesnit dva body. Globalizace nepředstavuje jednosměrný fenomén, nelze na ni nahlížet jako na unidimenzionální prvek, alespoň již dnes tomu nikdo nevěří. Jedná se o evoluci, která se ubírá určitým směrem. Nese s sebou i formy násilí a některé formy terorismu, které jsou s globalizací propojeny. A stejně tak jsou na ni napojeny i určité formy demokracie. Je tedy potřeba na věc nahlížet z pohledu vícero dimenzí. To by bylo k první otázce.

Zadruhé k terorismu. Myslím, že současnému terorismu rozumíme do takové míry, že jsme z toho schopni vyvodit určitou reflexi dnešního globalizovaného světa. Studoval jsem terorismus ještě v období, které mu předcházelo: buď uvnitř národních států (extrémní pravice, extrémní levice, regiony, které chtějí nezávislost...), anebo když se stal mezinárodním – což je například terorismus v Palestině. V polovině, nebo koncem 80. let dosáhl terorismus globální úrovně. A vrcholem bylo zřejmě 11. září, útok na World Trade Center v roce 2001 v Americe. Tehdy bylo vidět, nakolik se terorismus stal globálním, protože lidé, kteří nikdy nežili ve Spojených státech, přijeli podporovat globální boj, náboženský, metapolitický, dalo by se říct. A i více věcí ukazuje na to, že tento globální fenomén stále ještě prochází transformací. Dnes, když vidíme například lidi, kteří mají kořeny v jedné zemi, ale kteří zabijí vojáka v Londýně, snaží se o to i v Paříži, kladou bomby ve Spojených státech atd., je potřeba zamyslet se nad těmito lokalizovanými akty, jejichž autoři bydlí na nějakém místě, ale jednají ve jménu boje z jiné části světa anebo ve jménu globálního boje. A u srdce těchto úvah musí být internet.

Rozhovor vedl Nicolas Maslowski

(na překladu z francouzského originálu spolupracovala Lucie Chovancová)